

Jærnuvinding paa Fyn i gamle Dage.

Sammendrag af Lærer H. C. Frydendahls Foredrag.

Vil man have noget at vide om den fynske Jærnuvinding i gamle Dage, kan man prøve at lytte til de gamle Sagn. Men skønt Sagnene gror villigt nok i det frodige fynske Sind, er de mærkværdigt tavse i den Henseende. Der er i Grunden kun eet, nemlig Sagnet om, at *Hans Tavsens* Fader blev slaet ihjel, fordi han „brændte Jærn af Myrejord“ og derfor blev anset for en Troldmand.

Heller ikke den øvrige Folkedigtning—Folkeviserne, Trylleformlerne og Remserne — har bevaret Minder af denne Art, hvilket derimod er Tilfældet hos andre Folk, f. Eks. Finnerne.

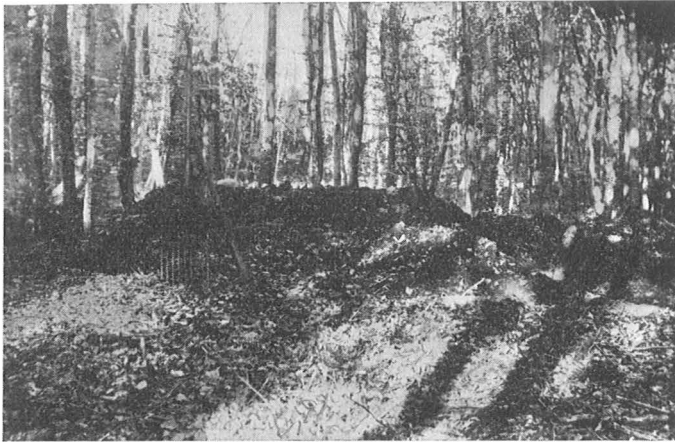
Ogsaa Stednavnene siger forbavsende lidt derom. Der findes dog eet Navn, der minder derom, nemlig *Smeltemosen* paa Lyø.

Af historisk Kildemateriale om Emnet er der hidtil ikke fremdraget noget ud over en Renteritakst fra 1661, hvori der ogsaa for Fyns Vedkommende optræder Takster for hjemligt Jærn.

Der er ikke andet at gøre end at gaa ud i Mærk og Skov og bruge Øjnene, undertiden ogsaa Spaden.

JÆRNUDVINDING PAA FYN I GAMLE DAGE 117

Det var da ogsaa jordfundne Rester fra en Jærnuvinding, der først gjorde mig opmærksom paa denne Sag. Det var i 1924. Gennem fortsat Eftersøgningsarbejde, bl. a. ved Hjælp af Dagspressen og de fynske Skoler, er det siden lykkedes at fremdrage

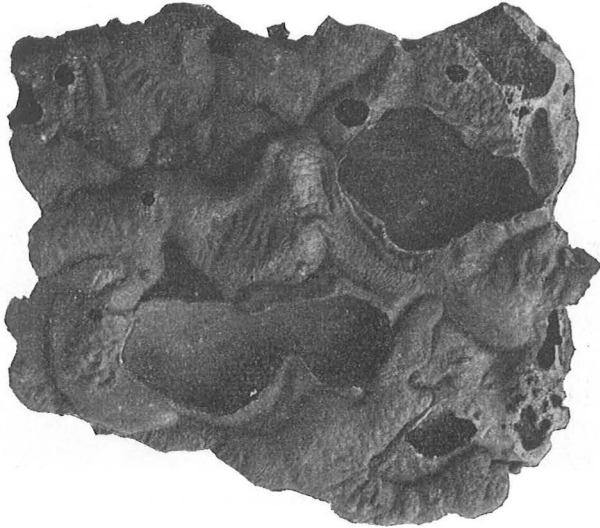
Slaggehob i Skoven Nyvænge, V. Aaby Sogn.

hen ved 70 Fund. Tidligere kendtes kun et Par Fund.

Ses der hen til, hvad disse Fund kan oplyse om Fremgangsmaaden og især om Tidspunktet for Udvindingen, er Udbyttet desværre ikke saa godt, som Fundenes Tal kunde lade formode. Grunden hertil er især den, at den fynske Jord igennem Aarhundreder har været saa indgaaende dyrket, at de allerfleste Fund er blevet stærkt forstyrrede. Mindst forstyrrede er Fund i gamle Skove.

Naar man søger eller spørger efter Slagger eller andre Rester fra Jærnuvinding, kommer man ofte

til at staa over for *Myremalm*. Malmlejerne har som de naturlige Betingelser for Udvindingen ogsaa deres Interesse. Den anvendte Malm har vist alle Vegne været *Myremalm*. Denne er ikke sjælden paa Fyn.

Slagge fra Forekomsten i Skoven Nyvænge, V. Aaby Sogn Fra 14. Aarh. $\frac{1}{2}$ Sterrelse. (Gruberne skyldes Luftblærer i den tyndtlydende Slaggemasse).
Fra »Fynsk Hjemstavns«.

Den fynske Malm er ogsaa god nok. Dens Gennemsnitsindhold af metallisk Jærn er efter en Analyse af 8 Prøver, foretaget af Danmarks geologiske Undersøgelse, 27,3 $\%$. En enkelt Prøve viste endog 62,7 $\%$ Jærn. Men de fleste Malmlejer er kun af ringe Udstrækning og har derfor ikke kunnet frembyde Grundlag for Jærnproduktion i saa stor Stil som f. Eks. de jyske Malmlejer.

Brændselsmaterialet har derimod været rigeligt nok.

JÆRNUDVINDING PAA FYN I GAMLE DAGE 119

Det har vist alle Vegne været Trækul, og Skove har der været nok af.

Den Fremgangsmaade, der synes at have været den almindeligste i Danmark, er den saakaldte Herdgrubeteknik. *Herdgruben* er en Fordybning i Jorden, formet som en omvendt Keglestub og med en Dybde paa ca. 1 m. og et Tværmaal i Bunden paa ca. $\frac{1}{2}$ m. Undertiden blev den forsynet med Lervæg eller Stensætning. Ned i denne Grube fyldtes Myresalm og Trækul. Der tændtes Ild i Kullene, og ved Hjælp af en Blæseindretning sørgedes der for rigelig Lufttilførsel. Der udskiltes da en Slaggemasse samt en Kage af forholdsvis rent Jærn: Luppen eller Ulven. Denne maatte gennemgaa en Efterbehandling, bestaaende af gentagen Ophedning og Udhamring, og endelig formedes det færdige Jærn til Barrer, Stænger eller Ringe, hvis det skulde transporteres, maaske benyttes som Betalingsmiddel, før det anvendtes til Redskaber eller Vaaben.

Paa sine Steder synes Udvindingsfordybningen at have haft Form som en lavere *Jordskaal*, omgivet af en lille Jordvold.

Nogle Steder har man som Udvindingsbeholder brugt en grovt tildannet *Lergryde*, nedsat i Jorden. Dens Bredde foroven har været ca. 50 cm. og dens Dybde ca. 50–60 cm.

Herdgruben og Jordskaalen er der kun fundet faa Spor af paa Fyn. Derimod har Lergrydetekniken været ret udbredt. Den har ogsaa været særlig brugbar til den Udvinding i det smaa, som Fynboerne har været henvist til. Typiske Bundslagger fra Grydeudvindinger er fundet mange Steder paa Fyn. De bestaar af selve Grydebunden, sammenbrændt med den

nedsmeltede Slagge, og har Form som et Kugleafsnit.

Hvad endelig Tidsfæstelsen angaar, er det fundne Materiale meget mangelfuldt. Der er ingen skriftlige Efterretninger, og kun i et Par Tilfælde har Fundene været saa uforstyrrede, at de kunde oplyse noget derom: 1) Et Fund af Jærnslagger i *Ferreslev*, Rolsted Sogn, er af Nationalmuseet anslaaet til at stamme fra 5. eller 6. Aarhundrede eft. Kr. Dette Fund fremdroges allerede i 1897. 2) I en Slaggesamling i *Nyvænge*, V. Aaby Sogn, fandtes i 1926 en Del Lerkarskaar, og de var saaledes blandet sammen med Slaggerne, at de maatte anses for at være samtidige med disse. Nationalmuseet henførte dem til 14. Aarh.

Dr. N. Nielsen har ud fra sine Undersøgelser i Jylland fastslaaet, at Lergrydetekniken hører til i Tidsrummet 1300—1600. Hvis dette ogsaa gælder for Fyn, har man derigennem Middel til omtrentlig Tidsfæstelse af en stor Del fynske Fund.

Er det end saaledes, at det fremdragne Materiale er mangelfuldt, saa viser det i hvert Fald, at Fyn i fordums Tider har fremstillet Jærn. Fremstillingen har maaske ingensinde kunnet maale sig med den jyske; men den har dog kunnet give Tilskud til og har maaske i vanskelige Tider kunnet dække det hjemlige Forbrug.

